

О'ZBEK AYASI – LUTFIXONIM SARIMSOQOVA HAMON QALBIMIZDA

Fotima Ismoilova Izzat qizi - O'zDSMI

"San'atshunoslik: sahna va ekran san'ati dramaturgiyasi"

3-bosqich talabasi +998945850306

Annotatsiya: O'zbek ayasi deya e'tirof etiladigan mashhur aktrisa Lutfixonim Sarimsoqovaning o'zbek teatri va kinosida tutgan o'rni beqiyosdir. U bir necha o'nlab obrazlar yaratgan ekan, hamisha ularni jonli, hayotiy tarzda ko'rsatishga harakat qilgan. Quyida uning hayoti, teatrga qanday kirib kelgani-yu yuksak iste'dod bilan ijro etgan rollari, uni yaxshi tanigan nevarasi hamda hamkasblarining iliq fikrlari haqida yoritib beriladi.

Kalit so'zlar: musiqali drama teatri, obraz, film, ashula, orden, Zikir Muhammadjonov.

O'zbek teatr san'atining yorqin yulduzlaridan biri, Muqimiy nomidagi musiqali drama teatri aktrisasi Lutfixonim Sarimsoqova 1896-yilning 26-aprelida Farg'ona viloyati Rishton tumanidagi Oqyor qishlog'ida tug'ilgan. Ikki yoshida onasidan, so'ng otasidan ayrilgach, akasi Tojivoy va opasi Qumrinisolar ko'magida Oyimqiz xolasinikida katta bo'ldi. Bir necha yildan keyin xolasi ham vafot etgach, 13 yoshli qizni turmushga berishdi. Achchiq hayotning qiyinchiliklari va erining xo'rlashlaridan norozi bo'lgan Lutfixon uyidan bosh olib ketadi. L.Sarimsoqova ijodiy faoliyatini 1923-yilda Qo'qon "Dagrez" nomli taroqchilar mahallasidagi xotin-qizlar havaskorlik to'garagida boshlagan bo'lib, 1924-1928 yillarda Qo'qon teatrida, 1928-yillarda Andijon viloyat musiqali drama teatrida, 1931-1934 yillarda Marg'ilon teatrida, 1934-1940 yillarda esa O'zbek Davlat filarmoniyasi qoshidagi dutorchi xotin-qizlar ansamblida badiiy rahbar, 1940-1973 yillarda Muqimiy nomidagi musiqali drama teatrida yetakchi aktrisa sifatida faoliyat ko'rsatgan. Taqdir Lutfixonni teatr aktyori va rejissori Muhammadjon Tojizoda bilan uchrashtirdi. Ular bir-birlariga ko'ngil qo'yib, uzoq va totli turmush kechirishdi.

1925-yilda Qo'qon teatrida qo'yilgan U.Hojibekovning "Arshin mol olon" spektaklidagi Asqarning xolasi siymosi Lutfixonim Sarimsoqovaning teatr sahnasida yaratgan ilk obrazidir. Keyinchalik aktrisa drama va musiqali dramalar: Xurshidning "Layli va Majnun"ida (1925) Layli, "Farxod va Shirin"ida (1926) Shirin, K.Gossining "Malikai Turandot" ida (1928) Adelma, K.Goldonining "Ikki boyga bir malay" ida (1929) Smeraldina, K.Yashin, T.Jalilovning "O'rtoqlar"ida (1930) Roziya, K.Yashin, T.Sodiqov, R.Glierning "Gulsara"sida (1935) Oysara, Xurshid, Uspenskiy, G.Mushelning "Farxod va Shirin"ida Yosuman kabi murakkab xarakterdagi ayollar obrazini yaratdiki, bu obrazlar teatr muxlislari nigohida hanuzgacha saqlanib turibdi.

Lutfixonim Muqimiy teatrida Hamza va X.To'xtasinovning "Maysaraning ishi"da (1943) Maysara, K.Yashin va T.Jalilovning "Oftobxon"ida (1943) Xayri xola, S.Abdulla, T.Jalilov, B.Nadejdinning "Alpomish"ida (1950-1962) Oyijon, Hamza, T.Jalilov, G.Sobitovning "Paranji sirlari"da (1946-1960) Mastura satang, S.Abdulla, T.Jalilov, G.Mushelning "Muqimiy"sida (1949-1967) Risolat chevar, K.Yashin, T.Jalilov, G.Sobitovning "Nurxon"ida Kimyo singari obrazlari bilan o'z repertuarini boyitdi. Aktrisa Muqimiy teatrida yaratgan obrazlari bilan katta iste'dod sohibasi, yetuk san'atkor sifatida ko'pchilik muxlislarning hurmati va e'tiboriga sazovor bo'ldi.

L.Sarimsoqova talqinida dunyoga kelgan obrazlar hayotiy, jonli va tabiiyligi bilan alohida ajralib turadi. Ular shu darajada mohirona ijro etilganki, birini ikkinchisidan ustun qo'yish, kamsitish mumkin emas. "Nurxon"dagi Kimyo bag'ritosh, johil er qo'lida bir umr jabr-zulm ko'rgan huquqsiz, haqsiz ayol. U qizi Nurxonning hayotda baxtli bo'lishi uchun har qanday azoblarga bardosh berishga tayyor mehribon ona. Kimyo xarakteridagi onaning shu xususiyatlarini aktrisa nihoyatda ishonchli tarzda ifoda eta olgan.

O'zbek teatr sahnasida yetuk obrazlar yaratgan aktrisa kinoda ham yorqin, esda qolarli obrazlar yaratib, kino san'atida o'z o'rni va ijodiy uslubiga ega bo'ldi. 1931-yilda suratga olingan "Ozod" filmidagi ip yigiruvchi ayol obrazi aktrisaning kinodagi birinchi roli bo'lsa, A.Usolevning "Qasam"ida (1937) Ona, N.G'aniyevning "Shohi so'zana"sida (1947) Xolnisa, K.Yormatovning "Opa-singil Rahmonovalar"ida (1955) Sharofat, Z.Sobitovning "Farzandlar"ida (1959) Telba ayol, Sh.Abbosovning "Sen yetim emassan"ida (1963) Fotima opa, "Mahallada duv-duv gap"ida (1961) Mehriniso, A.Akbarxo'jayevning "Hadya"sida (1972) Hadya kabi ruhiy teran, turli xarakterli qahramonlar obrazi faqat aktrisa ijodidagina emas, balki o'zbek kinosi tarixida ham muhim voqea bo'ldi. Ayniqsa, "Sen yetim emassan"dagi Fotima opa, "Mahallada duv-duv gap"dagi Mehriniso, "Farzandlar"dagi Telba ayol aktrisaning kinodagi jiddiy yutug'i bo'ldi va o'zbek musiqali drama teatri sahnasida hamda milliy kinomizda ona obrazining betakror va benazir ijrochisi sifatida shuhrat qozondi.

L.Sarimsoqova "Kuling", "O'zganча", "Yor-yor", "Hakalakam o'ynasamman", "Jambilxon", "Yorginam", "Omon bo'laylik" va boshqa xalq ashulalarini mohirona ijro etgan xonanda hamdir.

L.Sarimsoqova uzoq va mazmunli umr kechirdi. Uning ijodiy mehnati "O'zbekiston xalq artisti", "Xalq artisti unvonlari bilan taqdirlanib, orden va medallar bilan mukofotlandi.

O'zbek teatri va kino san'atida ona obrazining mohir ijrochisi sifatida o'zbek san'ati tarixidan munosib o'rin olgan Lutfixonim Sarimsoqova 1991-yilda Toshkent shahrida vafot etdi. Betakror iste'dodi va o'lmas merosi bilan o'zbek milliy madaniyatining rivojiga beqiyos hissa qo'shganligi, butun hayotini el-yurt taraqqiyoti,

xalqimiz ma'naviyatining yuksalishiga baxsh etganligi uchun u 2001-yilda "Buyuk xizmatlari uchun" ordeni bilan mukofotlandi.

Mashhur aktyor Zikir Muhammadjonov Lutfixonim aya haqida shunday xotirlaydi: "Kinoda ishlaganimda o'z jamoamizdagi aktyorlardan tashqari, xalqimizning ko'pgina boshqa sevikli san'atkorlari bilan bo'lgan qiziq voqealarning guvohi bo'lardim. Bir kino uchrashuviga borganimizda mashhur aktyorlar Lutfixonim Sarimsoqova va Soib Xo'jayevlar bilan hamroh bo'lganman. O'sha uchrashuvimiz Marg'ilon atrofida bo'lganidan aya bizni o'zlari tug'ilib o'sgan mahallalariga olib borgan edilar. Lutfixonim Sarimsoqova odamlarga nihoyatda mehribon bo'lganlar. Ko'pgina go'daklarni bag'rilariga olib, voyaga yetkazganlar. Ana shundaylardan biri – Xolmatova degan ayol o'sha safarimizda o'z mashinasida bizni aya orzu qilgan mahallaga olib bordi. Aya go'daklik chog'lari o'tgan joylarni, past-baland uylar, soy-u terakzorlar, sharsharalarni ko'rib mahliyo bo'ldilar. Shunda Xolmatova bizga pichirlab: "U kishining birinchi turmush o'rtoqlarini ko'rsataymi?" deb qoldi. Aya biz bilan birinchi marta safarda yurganlarida sakson yoshlarga borgan nuroniy ayol edilar. Soibjon aka ham, men ham hovliga kirar ekanmiz, qanday bo'larkin, deb hayajonda edik. Aya esdaliklarida yozishlaricha, 13-14 yoshlarida turmushga chiqarilganlar. U kishi qo'shiq aytib, raqsga tushishni yaxshi ko'rganlar. Lekin kuyov buni xohlamagan. Kunlardan bir kun devor qo'shninikida to'y bo'lganu, yosh kelin devordan oshib tushib, to'yda ashula aytib, o'yinga tushgan. O'sha kuniyoq kuyov yosh kelinni taloq qilib, haydagan. Dunyoning ishlariga hayron qolasan kishi. Yo'lakdan shunday kirishimiz bilan aya ayvonda o'tirgan mo'ysafidni ko'rib: "Voy, o'laqolay, bu mening erimku", deb ro'mollari bilan yuzlarini pana qilganlari hamon ko'z o'ngimda turibdi. Shu birgina ro'mol bilan yuzlarini berkitishlari o'zbek ayolining o'ziga xos nafosatini ko'rsatgan edi.

Lutfixonim Sarimsoqova hayotdan olgan tajribalaari va ko'pni ko'rganliklari bilan nihoyatda ajralib turardilar. Aya yaratgan har bir obraz xalqqa yaqin edi. "Sen yetim emassan" filmidagi onani, "Farzandlar"dagi "suv!" deb faryod chekadigan kampirni tomoshabinlar hech unutmatalar kerak. "Stadionda uchrashamiz" filmidagi er-xotinning dutor chertib o'yinga tushishini qaysi bir aktyor yo aktrisa eplay olishi mumkin? Agar esingizda bo'lsa, rolini Hikmat Latipov ijro etgan cholning dutor chertishi-yu, rolini Sarimsoqova ijro etgan kampirning nozik karashmali o'yini kimlarni maftun etmagan!"

Lutfixon ayaning nabirasi Fazilat Sarimsoqova buvisi haqida shunday xotirlaydi: "Buvim onam Hujumani 12 yoshligida, keyinchalik 6 yoshli o'g'il va 5 yoshli qiz bolani o'z tarbiyalariga olganlar. Qizlari Donikova Yekaterina (Karomat) Vasilyevna ulg'ayib, hozirda Samarqandda oilasi bilan yashamoqda. Buvijonim hayotda ham "bolamchaqam" deydigan juda mehribon, dilkash, jonkuyar, shirin so'z, samimiy inson edilar. Qo'ni-qo'shnilardan maslahatlarini, yordamlarini hech ayamasdilar. Buvim qator yillar davomida xalq deputati sifatida juda ko'p odamlarning muammolarini hal qilishda

yordam bergandilar. U kishining har tug'ilgan kunida uyimiz mehmonlarga to'lib ketardi.”.

O'zbekiston xalq artisti Farog'at Rahmatova aya haqida shunday iliq fikrlarni bildirib o'tgan edi: “Lutfixonim Sarimsoqova bilan men birinchi bor 1946-yili Muqimiy teatrida tanishganman. Aya meni ko'riboq “Onang o'rgilsin, jon bolam”, deb qarshi olganida 4 yoshimda ayrilgan onamni ko'rgandek bo'lganman va quchoqlariga otilganman. Shu-shu men ularni aya, farzandlarim esa buvi deb ataydigan bo'ldik. Har yakshanbada aya pishirgan yog'li holvaytarni yeyishni yaxshi ko'rar edik. Bolalarim Habibullo bilan Azimjonga “Mana, bu buvijoningdan sovg'a!” deb o'zlari tikkan do'ppidan berganlar. Ayamiz o'zlari keksayib qolganiga qaramay, 106 yoshli qaynonalariga ham qarardilar. Bunday xokisor, sodda, mehribon, zukko, chaqqon ayolni, mana, hozir 86 yoshga kirib hali umrimda ko'rmadim. Shuning uchun san'atdagi, xususan, teatr sahnasida ijro etgan obrazlari ham hayotiy va juda ishonarli chiqar edi. Lutfixonim dastavval Qo'qon okrug teatrida ishladi. Aya ilk bor Uzeir Hojibekovning “Arshin mol olon” spektaklidagi Zebo, Jahon xola va Gulchehra obrazlarini ijro etdi. 1929-yilda teatrning Andijonga qilgan safarida aktyor Qo'ldoshev betoblighi tufayli, hatto Asqar rolini ham o'ynadi. So'ng “Gulsara” da Oysara, “Layli va Majnun”da Layli, “Farxod va Shirin”da Shirin, “Ikki boyga bir malay”da Smeraldina, “Malikai Turandot”da Adelma, “Uylanish”da Patila xola kabi qator rollarni mohirona ijro etdi. 1935-yili Toshkentga kelgan Lutfixon aya avvaliga Toshkent o'zbek musiqali drama teatrida Karim Zokirov, Boborahim Mirzayev, Fazliddin Shamsuddinovlar safida ishladi. 1937-yili Moskvada bo'lib o'tgan O'zbekiston san'ati kunlarida qo'yilgan “Farxod va Shirin” asarida Lutfixonim Sarimsoqova yaratgan Yosuman obrazi tomoshabinlarning qizg'in olqishiga sazovor bo'ldi. Teatr arboblari va tanqidchilari san'atkorning mahoratiga yuqori baho berishdi. Lutfixonim Sarimsoqova qo'shiqchilik san'atiga xam o'zining munosib xissasini qo'shgan. 1939-yili filarmoniyaning “Dutorchi qizlar” ansambliga badiiy raxbar bo'ldi. 1940-yildan boshlab Muqimiy nomidagi musiqali drama teatrida xalqimizning mehrini qozongan o'lmas asarlarda turli obrazlarni yaratdi. Ular orasida “Oltin ko'l”da Sarvi, “Xolisxon”da Mastura satang, “Rav-shan va Zulxumor”, “Nurxon”, “Alpomish”, “Oshiq G'arib va Shoxsanam”da ona obrazlari madaniyatimiz tarixida katta voqea darajasiga ko'tarildi. Hozirda spektakllar bir-ikki soatda 5-6 ariya bilan tugasa, o'sha paytlardagi mashxur asarlar uch-to'rt soatlab davom etar, unda 10-15 talab ariyalar ijro etilardi. Aya obraz ustida ishlaganda so'z madaniyatiga, sahnadagi xarakterlarga va liboslarga katta e'tibor berardi. Qahramonining so'zlarini arabcha imloda qayta yozib, rolni o'rganar va buni o'z tilida “kashtachilik” derdi. Qo'shiq aytayotganida hech notadan chiqmas, soxtalik qilmasdi. Sahnadagi partnyorlari u kishiga qarab o'rganar va obraz holatiga kirishardi. Men ayamning duolari, o'git va maslahatlari tufayli hayotda ko'p yutuqlarga erishdim. To tirik ekanmiz,

ayamning xaqiga duolar qilishdan charchamaymiz, iloxim, ikki dunyosi obod, ruxlari shod bo'lsin!"

Kinorejissyor, professor Shuxrat Abbosov esa Lutfixonim Sarimsoqovani shunday eslaydi: "Lutfixonim Sarimsoqova deganda, ko'z oldimga eng yaxshi insoniy o'zbekona fazilatlar mujassam bo'lgan, ichki dunyosi nurli bir ayol, samimiy, mehrli, o'tkir va chuqur xissiyotli, extirosli va tafakkurga boy aktrisa, kinoda gavdalangan ona obrazlarining yirik vakilasi keladi. U kishining xar bir roli tomoshabinga juda yaqin va ishonarli chiqardi. Lutfixon aya ijro etgan qahramon kechinmalarini tomoshabin hozir ham xuddi o'zinikidek qabul qiladi, u bilan birga quvonadi, tashvishlanadi, ekrandagi hayot bilan yashaydi. O'zbek kinosida aya tomonidan yaratilgan xoh katta, xoh kichik, xoh dramatik yoki kulgili obraz bo'lsin, hammasi juda katta ma'suliyat bilan moxirona ijro etilgan. Shuning uchun xam ular kino tarixidan o'rin olgan o'lmas asarlardir. 1937-1970 yillargacha bo'lgan davrda suratga olingan "Qasam" badiiy filmida Azimning onasi, "Asal" filmida ona, "Stadionda uchrashamiz"da qishloq ilg'ori, "Farzandlar" filmida beva ayol, "Er farzandi"da ona... Ushbu filmlarda aya bilan birga xalqimizning sevimli va iqtidorli aktyorlari Asad Ismatov, Shukur Burxonov, Raxim Pirmuxamedov, Olim Xujayev, Nabi Raximov, Xikmat Latipov, Ne'mat Qosimov, Razzoq Xamroev, Soat Tolipovlarning ijod qilgani ham kinoasarning muvaffaqiyatli chiqishiga zamin bo'lganiga shubxa yo'q. Men 1960-yilda suratga olingan "Mahallada duv-duv gap" kinokomediya-sining shu kungacha xalqimiz tomonidan qayta-qayta sevib tomosha qilinishi, asosan filmida turli obrazlarda namoyon bo'lgan bir-biridan iste'dodli aktyorlar Razzoq Xamroev, Ikroma Boltaeva, Raxim Pirmuxamedov, Maryam Yoqubova, Sadi Tabibullaev, Sayfikori Olimov kabi yirik san'atkorlarning mehnati tufayli deb bilaman. Lutfixonim Sarimsoqova Mexriniso obrazini juda mahorat bilan qoyilmaqom qilib turli ranglarda, holatlarda, harakatlarda, imo-ishoralarda talqin etgan. Film qahramonlarining turli epizodlardagi: "Voy, tinib-tinchimagan odamlar-ey, nimalarni o'ylab chiqarishmaydi-ya!", "Men shunday kelin olayki, oy desa og'zi, kun desa ko'zi bo'lib, sochi tovoniga yetsa", "Baland imoratga "lip" etib olib chiqib qo'yadigani shu bo'lsa kerak?", "Ar-xi-tek-tor degan qizni qidirib keldim" iboralari xalqimiz orasida keng tarqalib, gurunglarda tez-tez takrorlanishi ham aktyorlarimizning haqiqiy mahorati evazigadir. Shu bois ham filmning umri boqiydir. Yana bir – "Sen yetim emassan" filmimda esa aya Fotima obrazi orqali vaqt qanchalik og'ir bo'lsada, odam odamligicha qolishi mumkinligini, mexr-oqibat vaziyat va sharoitdan ustun bo'lishi shartligini o'tkir bo'yoqlarda to'laqonli ifodalab berdilar. Mening rejissyor bo'lib etishishimda, qolaversa, hayotiy saboqlarni o'rganishimda xam ayaning xizmatlari katta. Tarixga daxldor bo'lganlarning mehnatini qadrlashimiz, ularning xotiralarini e'zozlashlik biz avlodlar uchun oliy burch. Tarixni chuqur o'rganmasdan turib kelajakni ko'rib bo'lmaydi. Jumladan, san'at sohasida o'zining o'lmas asarlari bilan o'zbek madaniyatiga ulkan hissa qo'shgan va chuqur iz qoldirgan Lutfixonim aya Sarimsoqova

to'g'risida qancha gapirmaylik, baribir kam. U kishining umri va ijodi hozirgi san'atkorlargagina emas, balki kelajak avlodlarga xam ibrat bo'lsa arziydi. Ayaning 2003-yilda "Buyuk xizmatlari uchun" ordeni bilan taqdirlangani ham buning isbotidir. Īz ijodi bilan ko'nglimizning tubidan joy olib, katta to'lqindek o'tib ketgan bunday mahorat egalarining ko'pi, jumladan, aya xam bugun oramizda yo'q. Faqat Toshkentning "Chig'atoy" qabristonidagi 1991-yil 14-yanvar kuni to'lgan mangu makonlari-ga minnatdor tomoshabinlarning duolari yetib boradi, xolos. "Yaxshi nom qoldirishdan o'tadigani yo'q. Bu nomni esa hech narsa qadr-qimmatchalik mustahkam qilib muxrlamaydi".

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Zikir Muhammadjonov "Qalbdagi o'chmas izlar"
2. O'tkir Shokirov, Muhammadali Abduqunduzov "Milliy teatrimiz namoyondalari"
3. O'.Shokirov, F.Ashrafiy, I.Shokirova "O'zbekiston madaniyati namoyondalari"